

České znaky v běhu staletí

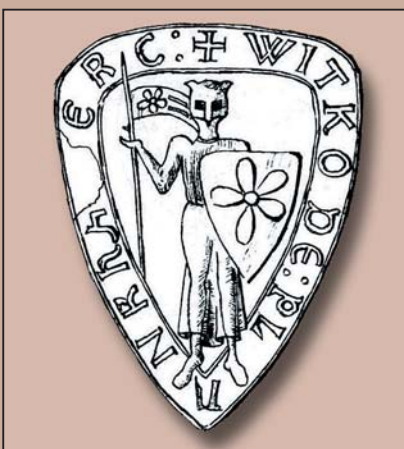
Lidstvo po tisíciletí vytváří nejrůznější systémy obrazových symbolů. Jedním z nejtrvalejších systémů tohoto druhu je evropská heraldika, která se zrodila na západě Evropy ve 12. století jako součást rytířské kultury. Volná plocha rytířských štítů přímo vybízela k výtvarné výzdobě, a tak se na štítech při turnajích i válečných výpravách začaly objevovat nejrůznější geometrické tvary a obrazy zvířat. Západní Evropu zasáhla heraldická móda.

Tato móda nepominula, protože právě tehdy začala vznikat vrstva dědičné šlechty, která znaky přijala a využila jako dědičné znamení. Staly se symbolem šlechtictví a teprve později je začaly používat země, města, univerzity, církevní úřady, cechy a další instituce.

V Českém království se první náznamy šlechtické heraldiky objevují na konci 12. století. Z roku 1197 pochází pečeť velmože Hroznaty, později prohlášeného za blahoslaveného. Jeho znak (trojí paroží) užíval jeho rod – hrabata z Vrtby – až do vymření v roce 1830. Druhý nejstarší šlechtický znak se objevuje roku 1220 na pečetě Vítka z Prčice. Jedná se o štít s růží, který pak užívali jeho potomci – páni z Rožmberka. Šlo o jednu z nejvýznamnějších českých šlechtických rodin, která vymřela v roce 1611. Několik rodin nejstarší české šlechty, doložených již ve 12. století, existuje dodnes, například Šternberkové či Valdštejnové.

Gotická heraldika dávala přednost jednoduchým a výrazným znakům, jako jsou hvězda pánů ze Šternberka či cimbuří pánů z Cimburka. V 16. století se poprvé objevují znaky složené z několika polí. Například

Kresba pečetě Vítka z Prčice, 1220, nakreslil August Sedláček

Souboj divého muže s heraldickým lvem, z rukopisu Bible Václava IV. (též Bible Vídeňská, také králova či německá), kolem 1390

Znak Karla z Liechtensteina, vévody opavského, 1618

rodina Valdštejnů tehdy svůj znak rozdělila na čtvrtiny a do každého pole umístila svůj původní znak lva. V 16. století také narůstá počet osob povýšených panovníkem do šlechtického stavu, jejich znaky pak obsahovaly nejrůznější exotická zvířata či předměty, které měly symbolizovat zaměstnání či jméno toho, kdo byl povýšen.

Šlechta se tehdy dělila na nižší – rytířský stav a vyšší – panský stav. Panský stav byl tvořen jen několika desítkami rodů a zůstával uzavřenou skupinou, do níž zřídkakdy mohl vstoupit nový rod. Změnu přinesla porážka českého stavovského povstání na počátku 17. století, jíž panovník Ferdinand II. využil k výrazné proměně zemské ústavy. Tradiční šlechtické uspořádání nahradil hierarchií platnou v německých zemích a omezil práva šlechty. Následovaly konfiskace mnoha šlechtických majetků a jejich následný prodej či darování rodům, které nepatřily ke staré české šlechtě.

V české heraldice se tak objevily prvky heraldiky španělské, irské i francouzské. Výrazně také zesílila záliba v komplikovanějších kompozicích – původní rodový znak byl obohacován o znaky jiných rodů, zděděné díky sňatkům, o znaky rodových panství a o další znamení, získaná za nejrůznější zásluhy.

Kupříkladu slavný vojevůdce Albrecht z Valdštejna začal svůj rodový znak kombinovat se znaky svých panství Mecklenburk, Frýdlant, Zaháň, Wenden, Schwerin, Rostock a Stargard. Do znaku moravských pánů z Liechtensteina, původně tvořeného jednoduchým zlato-červeně děleným štítem, se v 17. století zase promítlo, že rod

Pozdně gotický znak Českého království z ložnice krále Vladislava na Pražském hradě

„Člověk musí věnovat nejvyšší pozornost znamením, která k němu svou přítomností vysílají bytosti a věci, jež ho obklopují. Je to stále aktuální nutnost, i když zdánlivě oslabená civilizací.“

Luc Benoit
francouzský filozof
(1893 – 1980)

Liechtensteinů vládne v knížectví opavském a krnovském ve Slezsku a že se hlásí k příbuzenství s pány z Kuenringu a z Ostfrieslandu. Zajímavé je, že tento znak je dnes státním znakem Lichtenštejnského knížectví.

Rodové znaky

K nejvýznamnější aristokracii patřily v té době rodiny Lobkoviců, Eggenbergů a jejich dědiců Schwarzenbergů, Slavatů a jejich dědiců Černínů, Colloredo-Mannfeldů, Kinských, Dietrichsteinů a dalších. Většina těchto rodin užívala knížecí titul, níže stály hraběcí rody následované rody svobodných pánů (baronů) a rytířů.

Počet nově udělených šlechtických titulů postupem let narůstal, až se

Ukázka renesanční heraldiky – znak Michala Rytršice z Rytršfeldu, 1626

Znaky české středověké šlechty, kresba Petr Tybitancl

v 19. století stal ustálenou formou státního vyznamenání. Při udělení některých záslužných řádů či při odsloužení určitého počtu let ve vojsku následovalo automaticky povýšení do šlechtického stavu. Nové rody dostávaly složitý znak většinou okamžitě, jeho prvky odkazovaly k zásluhám, jež pošlechtěný občan prokázal státu a panující dynastii Habsburků. Tak například slavný malíř Václav Brožík, povýšený roku 1897 do šlechtického stavu, dostal do znaku hvězdu jako symbol slávy a trojici štítků, které byly po staletí symbolem cechu malířů.

Skutečné výsady šlechty v průběhu staletí postupně mizí, až se roku 1848 omezují na pouhou existenci šlechtického titulu a znaku, které jsou

Zivárnění legendy o panu Ješkovi z Pardubic, jež osvětluje vznik znaku města Pardubice. Ješek z Pardubic se zúčastnil nočního nájezdu do města Milána (1158), při cestě nazpět byl jeho kůň přepulen spuštěnou městskou branou. Za prokázané hrdinství byla jeho městu dána králem do znaku pátka koň, autor: Bohumil Vlček podle návrhu Mikoláše Alše

chráněny zákonem. Po pádu monarchie v roce 1918 bylo v Československé republice oficiální užívání šlechtických titulů i znaků zrušeno.

Zemské znaky

Figura lva se na mincích knížat z rodu Přemyslovců, kteří vládli v Česku až do roku 1306, objevila již kolem roku 1175. Tento lev byl s příchodem heraldiky umístěn do štítu a stal se znakem české země. Lev tvoří jedno ze dvou nejoblíbenějších znamení staré evropské heraldiky. Tím druhým je orlice, kterou později užívali Přemyslovci jako rodový znak. Někdy v polovině 13. století byl český lev ozvláštěn druhým ocasem, podobně jako orlice ve znaku Svaté říše římské byla obohacena o druhou hlavu. Stříbrný (bílý) dvou-

nijak neidentifikovali. Teprve správní reforma z roku 2000 zavedla v České republice 14 samosprávných krajů, které dostaly své znaky, jež většinou kombinují prvky ze starých zemských znaků a ze znaků krajských měst.

a obecních znaků institucionalizována. Heraldická komise Parlamentu České republiky (oficiálně Podvýbor pro heraldiku a vexilologii Poslanecké sněmovny PČR) na požádání uděluje samosprávným obcím

Znaky měst a obcí

Kromě zemské heraldiky je u nás živá i městská heraldika, která se utvářela později než šlechtická. Znaky městům udělovala šlechta či panovník. V mnoha městských znacích nalezneme prvky znaků zemských a šlechtických, nejčastější jejich figurou jsou hradby, které symbolizovaly právo na městské opevnění. Menší obce právo na znak neměly, přesto využívaly symbolů podobných heraldickým znakům. Po roce 1990 byla praxe městských

znak, který má většinou kořeny ve staré obecní symbolice a plně odpovídá heraldickým pravidlům.

Ve větších městech dochází stále častěji k tomu, že staré městské znaky jsou nahrazovány logy (logotypy). Ty nemají historické kořeny ani symbolický podtext, a proto zřejmě lépe odpovídají potřebám dnešní doby.

Jiří J. K. Nebeský
Foto: autor, převzato z knih: Michal Fiala: Erbovní listiny Archivu Národního muzea, Jiří Lapáček, Břetislav Passinger: Pobečví v proměnách času, Václav Bednář, Bohumír Indra, Jiří Lapáček: Kronikáři města Hranice, CzechTourism

Kresba pečeti moravského městečka Drahotuše, 1782

Znak moravského města Hranice, 19. století

ocasý korunovaný lev na červeném štítě se stal znakem Čech a byl kombinován se znaky Moravy, Slezska a Lužice, které tvořily další části Českého království s vlastní samosprávou. Znakem Moravy je stříbrno-červeně šachovaná korunovaná orlice v modrém poli, doložená poprvé kolem roku 1260.

Stojí za zmínku, že česko-německý nacionální konflikt se v 19. století promítl i do heraldiky, když moravští Němci užívali zlato-červeně šachovanou orlici, kterou Moravě udělil císař Friedrich III. roku 1462, zatímco moravští Češi privilegium římského císaře neuznávali a používali původní stříbrno-červenou orlici. Slezsko, jehož větší část se v 18. století stala součástí německého Pruska, se v průběhu staletí identifikovalo se znakem černé korunované orlice se stříbrnou ozdobnou přezkou na zlatém poli. Slezsko přitom bylo od středověku rozděleno na řadu vévodství, která měla vlastními znaky.

Současný znak jihočeského města Písek, 2000

Současný znak Ústeckého kraje, 2000

V roce 1920 přijala Československá republika státní znak, v němž byl lev doplněn o malý štítek se znakem Slovenska, dvojítm křížem na třech pahorcích.

Pokusem o radikální změnu heraldických pravidel byl znak Československé socialistické republiky v letech 1960–1990. Komunistická ideologie se odvolávala na „husitskou revoluční tradici“, a tak rytířský štít nahradila pavézou, obranným štítem husitských bojovníků. Tradiční symbol koruny na hlavě lva vystřídala komunistická hvězda, znak Slovenska byl dokonce změněn úplně. Po svržení komunistické diktatury se stát v roce 1990 vrátil k původním zemským znakům. Dnes existuje oficiální znak České republiky ve dvou variantách – malý znak obsahuje pouze lva, zatímco velký jej kombinuje se znakem Moravy a Slezska.

Po staletí byly české země rozděleny na kraje, které ovšem měly pouze správní povahu, a obyvatelé se s nimi

Prozatímní znak Československé republiky z roku 1918

Sřední znak Československé republiky z roku 1920

Pokus o změnu heraldických pravidel – znak Československé socialistické republiky, 1960

Současný znak České republiky, kresba František Štorm